Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

Journal of Islamic Crafts, 2024; 8 (2): 209-224

Journal of Islamic Crafts

DOI: http://dx.doi.org/10.61882/jic.8.2.358

Original Paper Open Access

Examination of the Attribution of Time and Place of Production of the Tabletop Tile Preserved in the National Museum of Kashan

Encieh Sadat Mousavi Viaye [1], **Abolfazl ArabBeigi** [2*]

1. Ph.D Candidate in Islamic Arts, Department of Advanced Studies of Art, Faculty of Architecture and Art, University of Kashan, Kashan, Iran

2. Assistant Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Architecture and Art, University of Kashan, Kashan, Iran

Received: 2024/10/23 Accepted: 2025/01/8

Abstract

The diversity of pottery and tile production occasionally includes new and unconventional applications. The use of large tile pieces as tabletop surfaces can be considered one such example. An octagonal tabletop tile preserved in the Kashan National Museum, attributed to the Qajar era, is the focus of this study. This research seeks to provide a more comprehensive understanding of this tile by examining its visual features, historical data on similar Qajar-era examples, and pottery production from the last century, supported by evidence and documentation. This study, conducted using a historical-analytical method, employed both library and field studies for data collection. The repeated inscription of the phrase "Sanāye Ghadimeh" (Ancient Crafts) in the corner medallions used in the decoration of this tile serves as the key to determining its period and place of production. By examining this inscription in other tile productions, we identified examples from the Pahlavi era, all of which were products of the Sanāye Ghadimeh Tile Workshop. Some tiles from this workshop were custom-made for the royal court and government offices. The results of the study indicate that this tabletop tile is among the ceramic productions of the Pahlavi era from the Sanāye Ghadimeh Tile Workshop, which has been misattributed to the Qajar era due to its visual similarity to some underglaze ceramic productions of that period.

Keywords:

Tile-Making, Tabletop Tile, Sanāye Ghadimeh, Pahlavi Pottery, National Museum of Kashan

* Corresponding Author: abolfazl.arabbeigi@gmail.com

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

Introduction

This study aims to examine and identify a small segment of ceramic production in Iran by focusing on a case study of a tile attributed to the Qajar era, preserved in the National Museum of Kashan. The study endeavors to enhance knowledge about this artifact by presenting supporting evidence and documentation.

Materials and Methods

This research employs a historical-analytical method, utilizing library studies (reviewing written sources, online databases, and National Archive documents) and field methods (interviews, observations, and photography) for data collection.

Results and Discussion

The Tabletop Tile of National Museum of Kashan

The octagonal tabletop tile, registered under number 1580, is presented as a Qajar-era artifact based on the National Museum of Kashan's records. Made of stone-paste and executed using the underglaze technique, it features white, green, yellow, cobalt blue, and brown decorations. In the adjacent corner medallions along the border, the phrase "Sanāye Ghadimeh" is symmetrically repeated, filling the space. In the design formed by the connection of these inscriptions, a four-petal flower is depicted (Figures 1–3).

Figure 1. Tabletop tile, Diameter: 59, Thickness: 2.7 cm, Accession Number: 1580, National Museum of Kashan (Abbas Akbari, 2024)

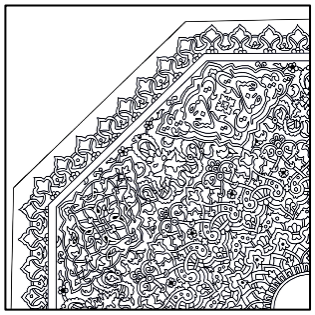

Figure 2. Linear design of one-quarter of the tile pattern in Figure (1)

Figure 3. Details of the octagonal tile of the National Museum of Kashan with the repetition of the phrase "Sanāye Ghadimeh"

The Inscription "SanāyeGhadimeh"

The phrase "Sanāye Ghadimeh" appears on a reverse-painted glass painting by Hossein Taherzadeh Behzad, preserved in the National Museum of Arts, located above the entrance to the current National Museum of Arts, and on the mortar backing tiles near the museum's entrance. Several tiles embossed with the mark "Sanāye Ghadimeh" on their reverse have been recovered from the Masoudiya Mansion. Additionally, the phrase "Sanāye Ghadimeh 1314" is inscribed on the outer facade of the Civil Registry Organization building in Tehran's Mashq Square (Meidān-e Mashgh) (MirzāeiMehr, 2022, p. 134). This phrase, found on the tiles under discussion, refers to a school-turned-workshop complex from the Pahlavi era that was involved in tile-making.

Sanāye Ghadimeh Tile Workshop

The tile-making workshop of this school, which began operating around 1310-1312 SH (1931-1933), ceased its activities in 1324 SH (1945) but it resumed after several years. The primary products of the workshop included monochrome and seven-color tiles.

Conclusion

Based on available evidence, high-quality workshop productions and exemplary works of the Sanāye Ghadimeh Art School students were transferred to the National Museum of Arts. The National Museum of Kashan, being a later-established museum, likely acquired some of its holdings, including the discussed tabletop tile, from the National Museum of Arts. In response to the research question, it is concluded that this tabletop tile, associated with "Sanāye Ghadimeh", is among the ceramic productions of the Pahlavi era from the Sanāye Ghadimeh Tile Workshop in Tehran. Due to its visual resemblance to Qajar ceramic productions, it has been mistakenly attributed to an incorrect time period.

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

هنرهای صناعی اسلامی، ۱۴۰۳؛ ۸ (۲): ۲۲۴-۲۰۹

هنرهای صناعی اسلامی

DOI: http://dx.doi.org/10.61882/jic.8.2.358

مقاله پژوهشی | دسترسی آزاد

بررسی انتساب زمان و مکان تولید کاشی رومیزی محفوظ در موزهٔ ملی کاشان

انسیه سادات موسوی ویایه [۱]، ابوالفضل عرب‌بیگی [۲*]

۱. دانشجوی دکتری هنرهای اسلامی، گروه مطالعات عالی هنر، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

۲. استادیار، گروه صنایع‌دستی، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۸/۲ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۹

چکیده

تنوع تولیدات سفال و کاشی در مواردی با کاربردهای جدید و غیرمعمول برای آن‌ها همراه می‌شود. استفاده از قطعات بزرگ کاشی به‌عنوان صفحهٔ میز را می‌توان یکی از این موارد برشمرد. کاشی رومیزی هشت‌گوش محفوظ در موزهٔ ملی کاشان که به دورهٔ قاجار منسوب شده است، موردتوجه پژوهش حاضر قرار دارد. این تحقیق در تلاش است تا با توجه به ویژگی‌های ظاهری این اثر و اطلاعات تاریخی موجود در خصوص نمونه‌های مشابه آن از دورهٔ قاجار و هم‌چنین بررسی تولیدات سفال در یک سدهٔ اخیر، اطلاعات مرتبط با این کاشی را با ارائهٔ شواهد و اسناد، کامل‌تر نماید. پرسش اصلی پژوهش ازاین‌قرار است: این کاشی رومیزی در چه زمانی و در کدام شهر تولید شده است؟ در این تحقیق که به روش تاریخی ــ تحلیلی انجام پذیرفته، از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. کاشی رومیزی موردمطالعه، ازنظر فرم و مضمون شباهتی با نمونه‌های غالباً مدوّر دورهٔ قاجار ندارد. نمونه‌های مشابه دورنماسازی مرکزی این اثر در برخی از کاشی‌های دیواری دورهٔ قاجار دیده می‌شوند، پالت رنگی و کاربرد شیوهٔ زیرلعابی در این کاشی نیز به آثار قاجاری شباهت دارد و احتمالاً به همین دلیل در دستهٔ آثار این دوره جای گرفته است. تکرار عبارت «صنایع قدیمه» در لچکی‌های به‌کاررفته در تزئین این کاشی، کلید تشخیص دوره و مکان تولید آن است. با جست‌وجوی این رقم در سایر تولیدات کاشی، به نمونه‌هایی از دورهٔ پهلوی دست یافتیم که جملگی محصول کارگاه کاشی‌سازی مجموعهٔ صنایع قدیمه بودند. بخشی از کاشی‌های این کارگاه، به‌طور سفارشی برای دربار و ادارات دولتی تولید می‌شدند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که این کاشی رومیزی ازجمله تولیدات سفال دورهٔ پهلوی در کارگاه کاشی‌سازی صنایع قدیمه است که به دلیل شباهت ظاهری آن با برخی تولیدات زیرلعابی سفال قاجار، در گروه نادرستی جای گرفته است.

واژگان کلیدی

کاشی‌سازی، کاشی رومیزی، صنایع قدیمه، سفال پهلوی، موزهٔ ملی کاشان

* مسئول مکاتبات: abolfazl.arabbeigi@gmail.com

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

۱. مقدمه

تلاش‌های صورت‌گرفته طی سال‌های اخیر موجب شده تا دست‌کم بخشی از میراث تاریخی کشور که از تحولات اجتماعی جان سالم به در برده‌اند، به نمایش عمومی درآیند و در مواردی، موضوع پژوهش قرار گیرند. در اولین دوره از نمایشگاه ادواری آثار گنجینهٔ موزهٔ ملی کاشان که به مناسبت هفتهٔ میراث فرهنگی برگزار شد، سه کاشی رومیزی محفوظ در مخزن این موزه در دو فرم هشت‌گوش و دایره، از اردیبهشت تا خرداد ۱۴۰۳ در معرض تماشای عموم قرار گرفتند. اطلاعات ثبتی موزهٔ ملی کاشان، یکی از کاشی‌های هشت‌گوش را متعلق به دورهٔ قاجار و دو اثر دیگر را تولید دورهٔ معاصر معرفی می‌کند. به‌جز این اطلاعات اندک، مطلب دیگری در خصوص پیشینهٔ این کاشی‌ها موجود نیست. پژوهش حاضر، با هدف مطالعه و شناسایی بخش کوچکی از تولید سفال در ایران، به مطالعهٔ موردی کاشی منسوب به دورهٔ قاجار محفوظ در موزهٔ ملی کاشان پرداخته و تلاش می‌کند تا با توجه به ویژگی‌های ظاهری اثر و اطلاعات تاریخی موجود در خصوص نمونه‌های مشابه آن از دورهٔ قاجار و هم‌چنین بررسی تولیدات سفال در یک سدهٔ اخیر، معلومات مرتبط با این اثر را با ارائهٔ شواهد و اسناد، کامل‌تر نماید. پرسش اصلی پژوهش ازاین‌قرار است: این کاشی رومیزی در چه زمانی و در کدام شهر تولید شده است؟ با توجه به آن‌که این اثر خاص تاکنون موردمطالعهٔ جامعی قرار نگرفته است، تکمیل و در صورت نیاز تصحیح اطلاعات آن ضرورت انجام این پژوهش را آشکار می‌سازد.

۲. پیشینهٔ پژوهش

بررسی پژوهش‌های موجود نشان می‌دهد که نمونه‌های اندکی از میزهای سفالین یا کاشی‌های رومیزی در منابع سفال اسلامی موردتوجه قرارگرفته‌اند و به شکل مختصر معرفی شده‌اند. ازجمله تحقیقاتی که تمرکز اصلی آن‌ها بر این دست تولیدات است می‌توان به این موارد اشاره کرد:

مریم کلبادی‌نژاد و فتانه رحیمی (۱۴۰۲) در مقالهٔ «شاهنامه بر بوم کاشی (معرفی و شناخت شخصیت‌های تصویری میز سرامیکی موزهٔ آبگینه و سفالینه‌های ایران)» به معرفی و شناخت شخصیت‌های تصویری نقش‌شده بر این کاشی رومیزی پرداخته‌اند. هم‌چنین، طاهره بنیسی، فهیمه زارع‌زاده و ناصر نوروززاده چگینی (۱۴۰۱) در مقالهٔ «کاشی‌نگاره‌ای از عصر قاجار؛ سندی بر تحکیم اقتدار ملی ایران در عرصه بین‌الملل (موجود در موزه ویکتوریا و آلبرت لندن)» این کاشی رومیزی را در بُعد ارتباط با سیاست تحلیل نموده‌اند تا نقش اثر هنری در تحکیم و توسعهٔ اقتدار ملی را نشان دهند. طاهره اعظمی (۱۴۰۰) در پایان‌نامهٔ خویش با عنوان «تحلیل مضامین هنری و ساختار محتوایی کاشی‌نگاره‌های میزهای سرامیکی دوره قاجار» به بررسی ۹ کاشی رومیزی از دورهٔ قاجار پرداخته و بر مضامین تصویری این گروه آثار و هم‌چنین بر آثار هنری و ادبی مؤثر در شکل‌گیری نقوش آن‌ها تمرکز نموده است.

مینو خیران (۱۴۰۰) در پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد خویش با عنوان «سیر تحول و چگونگی پیدایش میزهای سفالی دورهٔ سلجوقیان در ایران با تأکید بر عناصر معماری»، روند تحول و شکل‌گیری میزهای کوتاه سفالی و انواع مبلمان را با ذکر کاربرد و جنس آن‌ها در دوره‌های پیش از اسلام و پس‌ازآن در دوران سلجوقی، ایلخانی، تیموری، صفوی و قاجار بررسی نموده است. تمرکز اصلی این پژوهش بر بخشی از تولیدات سرامیک دورهٔ سلجوقی است و آثار ادوار دیگر را به شکل مختصر مرور کرده است. مارگارت گریوز (Margaret Graves) (2012) نیز در مقاله‌ای با عنوان «زیبایی‌شناسی شبیه‌سازی: تقلید معماری بر تابوره‌های سرامیکی قرون‌وسطایی» (The Aesthetics of Simulation: Architectural Mimicry on Medieval Ceramic Tabourets) به بررسی کاربرد و تزئینات معمارانه بر نشیمن‌گاه‌ها و میزهای سرامیکی دورهٔ سلجوقی در ایران و دورهٔ ایوبیان در سوریه پرداخته است. الیور واتسون (Oliver Watson) (2010) در مقاله‌ای تحت عنوان «پروندهٔ میز عثمانی» (The Case of the Ottoman Table) کاشی رومیزی محفوظ در موزهٔ ویکتوریا و آلبرت را بررسی کرده و ضمن سنجش قطعات چوبی میز، به نقوش مبلمان در نگاره‌های عثمانی پرداخته است و ازنظر وی، میزها تنها مبلمان قرن شانزدهم میلادی نبوده‌اند که با کاشی همراه شده‌اند. در هیچ‌یک از پژوهش‌های موردبررسی، نمونهٔ مشابهی ازنظر فرم، نقش و اندازه، همانند کاشی رومیزی محفوظ در موزهٔ ملی کاشان به دست نیامد.

۳. روش پژوهش

در این تحقیق که به روش تاریخی ـ تحلیلی انجام پذیرفته، از مطالعات کتابخانه‌ای (بررسی منابع مکتوب و پایگاه‌های اینترنتی و جست‌وجو در اسناد آرشیو ملی ایران) و شیوهٔ میدانی (مصاحبه، مشاهده و عکاسی) برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. در مطالعهٔ میدانی از موزهٔ هنرهای ملی، موزهٔ کلیسای وانک و عمارت مسعودیه بازدید شده است و نمونه کاشی‌های منتخب پژوهش به شیوهٔ هدفمند و در دسترس انتخاب شده‌اند. برای خطی‌کردن طرح کاشی موزهٔ ملی کاشان از نرم‌افزار فتوشاپ استفاده شده است.

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

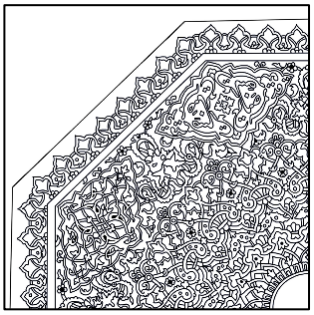
۳-۱. کاشی رومیزی موزهٔ ملی کاشان

در مخزن موزهٔ ملی کاشان، آثار سفالین کمتر دیده‌شده‌ای وجود دارند که از آن جمله می‌توان به یک کاشی رومیزی با فرم هشت‌گوش به قطر ۵۹ سانتی‌متر و شماره ثبت ۱۵۸۰ اشاره نمود که با استناد به اطلاعات موزه، در شناسنامهٔ اثر، مربوط به دورهٔ قاجار معرفی شده است. این کاشی که دارای نقش مرکزی منظره‌ای متشکل از چندین ساختمان و درخت است، موردتوجه پژوهش حاضر قرار دارد (شکل۱). در اطراف این نقش مرکزی، شمسه‌ای پُرکار به چشم می‌آید که در ردیف بعدازآن، به‌تناوب از نقش اسلیمی ابری و لچکی‌هایی با زمینهٔ لاجوردی استفاده شده است و برای تکمیل و قاب‌گرفتن نقوش، از یک نوار تزئینی در حاشیه بهره برده‌اند (شکل۲). این کاشی به شیوهٔ زیرلعابی اجرا شده و از رنگ‌های سفید، سبز، زرد، لاجوردی و قهوه‌ای برای تزئین آن استفاده شده است. نوع بدنهٔ کاشی از جنس خمیرسنگ و پالت رنگ و کیفیت لعاب‌ها نزدیک به نمونه‌های قاجاری است. از سوی دیگر، در لچکی‌های مجاور حاشیه، به‌طور یکی در میان، عبارت «صنایع قدیمه» قرینه و تکرار شده و فضای درون لچکی را پرکرده است. در فضای حاصل از اتصال این نقوش کتیبه‌ای نیز یک گل چهارپر ترسیم شده است (شکل۳). پشت این کاشی قالبی، مسطح است و در قسمت‌هایی از آن، شره‌هایی از لعاب شفاف دیده می‌شود. به‌جز ارقام مربوط به ثبت موزه، شامل «پلاک ۴۲۲»، با تردید در خوانش، کلمات احتمالی «پلاک ۱۲۳۵» یا «پلاک ۱۳۳۵» و هم‌چنین «سال ۱۸»، نوشتهٔ دیگری بر پشت کاشی مشاهده نمی‌شود.

شکل ۱. کاشی رومیزی، قطر: ۵۹ و ضخامت: ۲/۷ سانتی‌متر، اثر شمارهٔ ۱۵۸۰ موزهٔ ملی کاشان (عباس اکبری، ۱۴۰۳)

Figure 1. Tabletop tile, Diameter: 59, Thickness: 2.7 cm, Accession Number: 1580, National Museum of Kashan (Abbas Akbari, 2024)

شکل ۲. طرح خطی یک‌چهارم نقش کاشی شکل (۱)

Figure 2. Linear design of one-quarter of the tile pattern in Figure (1)

شکل ۳. بخشی از جزئیات کاشی هشت‌گوش با تکرار عبارت «صنایع قدیمه»، محفوظ در موزهٔ ملی کاشان

Figure 3. Details of the octagonal tile of the National Museum of Kashan with the repetition of the phrase "Sanāye Ghadimeh"

۳-۲. از میزهای سفالین تا کاشی‌های رومیزی

ساخت میز و مبلمان، پیشینه‌ای نسبتاً کهن در تاریخ هنر ایران دارد و میزهای سفالین کوچک متعلق به سده‌های میانه از شاخص‌ترین نمونه‌های دورهٔ اسلامی هستند. از دورهٔ سلجوقیان، میزهای کوچک و نشیمن‌گاه‌های سفالینی از جنس خمیرسنگ و به شکل سازه‌های معماری برجای‌مانده که با لعاب تک‌رنگ و یا به شیوهٔ زرین‌فام تزئین شده‌اند. این آثار پایه‌دار به شیوهٔ قالبی ساخته شده‌اند و سطح رویی آن‌ها به شکل شش‌ضلعی است. با نقش‌اندازی، برجسته‌کاری و مشبک‌سازی جوانب میزها، طاقی‌ها، نرده‌ها، کتیبه‌ها و ستون‌ها تجسم یافته‌اند[۱] (شکل۴).

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

ب، b　　الف، a

شکل ٤. (الف) میز سفالین تکرنگ، سده‌های میانه، یافت‌شده در بجنورد، خراسان شمالی، ارتفاع: ۳۳/۷ سانتی‌متر، محفوظ در موزهٔ متروپلیتن، شماره دسترسی: 69.225 (Low Table or Stand, n. d) (ب) میز سفالین زرین‌فام، اوایل سدهٔ ۷ه.ق/ ۱۳م، ارتفاع: ۳۰/۵ سانتی‌متر، ایران، کاشان، محفوظ در موزهٔ هنر فیلادلفیا، شماره: 1943-41-1 (Tabouret, n. d)

Figure 4. (a) Monochromatic table, Middle centuries, Found in Bojnourd, North Khorasan, Height: 33.7 cm, Preserved in the Metropolitan Museum of Art, Accession number: 69.225 (Low Table or Stand, n.d.). (b) Tabouret, Lustre pottery, Early 7th century AH/13th century, Height: 30.5 cm, Iran, Preserved in the Philadelphia Museum of Art, Number: 1943-41-1 (Tabouret, n.d.)

در دورهٔ قاجار نیز میزهایی با صفحهٔ رویی سفالین رایج شدند. از این زمان، تعداد قابل‌توجهی کاشی رومیزی در دسترس است که در مجموعه‌های خصوصی و موزه‌های مختلف جهان نگهداری می‌شوند. تزئین اغلب این آثار با مضامین داستانی مانند صحنه‌هایی از شاهنامه، داستان‌های لیلی و مجنون، بهرام و گل‌اندام، شیخ صنعان و دختر ترسا و ... همراه شده است، اگرچه در موارد معدودی، از نقوش گیاهی و اسلیمی و یا پرتره نیز به‌عنوان نقش اصلی استفاده کرده‌اند (شکل۵).

ج، c　　ب، b　　الف، a

شکل ۵. (الف) کاشی رومیزی قاجاری، داستان شیخ صنعان و دختر ترسا، محفوظ در موزهٔ هنر اسلامی مالزی (Qajar Underglaze-Painted Table Top, 2019). (ب) کاشی رومیزی قاجاری، پرتره استپانوس آقانور در مرکز اثر، محفوظ در موزهٔ کلیسای وانک. (ج) کاشی رومیزی با نقش اسلیمی، قطر: ۵۸ سانتی‌متر، محفوظ در تالار عاج کاخ گلستان (مکی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۱۸۴)

Figure 5. (a) Qajar tabletop, The story of Shaikh San'an and Christian girl, Preserved in the Islamic Art Museum of Malaysia (Qajar Underglaze-Painted Table Top, 2019). (b) Qajar tabletop, Portrait of Stepanos Aghanoor in the center of the work, Preserved in the Vank Church Museum. (c) Tabletop with Slimi motif, Diameter: 58 cm, Preserved in the Ivory Hall of Golestan Palace (Makkinejad, 2022, p. 184)

به‌رغم نمونه‌های موجود، کاربرد کاشی‌های رومیزی، ابتکار هنرمندان سفالگر قاجاری به شمار نمی‌آید. در قرن نوزدهم، میزهای سرامیکی به شکل صفحات کاشی روی یک‌پایهٔ چوبی، به‌ویژه در فرانسه رایج شده بودند. علاوه بر این، وجود نمونه‌های اروپایی موجب شده تا در تاریخ‌گذاری کاشی‌های رومیزی همانند، به دوره‌های پیش از سدهٔ نوزدهم توجهی نشود. اما از دورهٔ اسلامی نمونه‌های قدیمی‌تری برجای مانده‌اند که سابقهٔ طولانی‌تر رواج کاشی‌های رومیزی را تأیید می‌کنند.

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

کاشی‌های رومیزی‌ای که الیور واتسون از دورهٔ عثمانی معرفی می‌کند، تأثیر تمام و کمال آثار غربی در تولید کاشی‌های رومیزی قاجاری را دچار تردید می‌کند. واتسون، میزی چوبی با صفحهٔ کاشی را موضوع بحث قرار داده که در موزهٔ ویکتوریا و آلبرت محفوظ است. اندازهٔ غیرمعمول کاشی دوازده ضلعی مذکور در مقایسه با آثار مشابهی از دورهٔ عثمانی، این تصور را پدید آورده که پیش از استفاده بر روی میز، به‌عنوان کاشی کف کاربرد داشته است، اما تمامی ساییدگی‌های روی کاشی به‌موازات قاب چوبی گرداگرد آن هستند که کاربرد کاشی برای پوشش کف را رد می‌کنند. واتسون هم‌چنین کاشی هشت‌ضلعی محفوظ در موزهٔ بناکی (Benaki Museum) آتن را معرفی می‌کند (Watson, 2010, p. 9) که نمونهٔ کاشی مشابه آن، امروزه در موزهٔ هنر هاروارد نگهداری می‌شود (شکل۶).

الف، a　　ب، b　　ج، c

شکل ٦. (الف) کاشی رومیزی ایزنیک، نقاشی زیرلعابی، قطر: حدود ۵۵/۵، ضخامت: ۲/۵ تا ۲/۸ سانتی‌متر (Watson, 2010, p. 5). (ب) نمای جانبی میز عثمانی با صفحهٔ کاشی، ارتفاع: ۴۸، قطر: ۶۳ سانتی‌متر، محفوظ در موزهٔ ویکتوریا و آلبرت، شمارهٔ دسترسی: C.19-1987 (Table, n. d). (ج) کاشی رومیزی هشت‌ضلعی، نقاشی زیرلعابی، قطر: ۳۹/۶۹ سانتی‌متر، دورهٔ عثمانی، محفوظ در موزهٔ هنر هاروارد، شماره: 1960.24 (Octagonal tile panel, n. d)

Figure 6. (a) Iznik tabletop tile, Underglaze painting, Diameter: Ca. 55.5, Thickness: 2.5 to 2.8 cm (Watson, 2010, p. 5). (b) Side view of Ottoman table with tile top, Height: 48, Diameter: 63 cm, Victoria and Albert Museum, Accession number: C.19-1987 (Table, n. d). (c) Octagonal tabletop tile, Underglaze painting, Diameter: 39.69 cm, Ottoman period, Preserved in the Harvard Art Museum, Number: 1960.24 (Octagonal tile panel, n. d)

۳-۳. رقم «صنایع قدیمه»

چنانچه در توصیف ظاهری کاشی موزهٔ ملی کاشان اشاره شد، روی این کاشی، عبارت «صنایع قدیمه» در چندین قسمت مانند یک لوگو نقش بسته است که می‌تواند کلید شناسایی دوره و محل تولید آن باشد. رقم «صنایع قدیمه» بر میز نقاشی پشت شیشه اثر حسین طاهرزاده بهزاد محفوظ در موزهٔ هنرهای ملی نیز قابل‌مشاهده است (شکل۷). امروزه آرم این اثر، در برگهٔ مشخصات تمامی آثار این موزه به چشم می‌خورد. بر فراز سردر کنونی موزهٔ هنرهای ملی، نام مدرسهٔ «صنایع قدیمه» خودنمایی می‌کند (شکل۸). ملات پشت کاشی در محل ریزش کاشی‌های جانب راست سردر این موزه نیز نقش اندکی برجستهٔ «صنایع قدیمه» را در کادری مدور نشان می‌دهد (شکل۹).

یک قطعه کاشی با ابعاد ۱۵ در ۱۵ سانتی‌متر و با مُهر «صنایع قدیمه» و تاریخ ۱۳۱۳ بر پشت آن، از خاک‌برداری‌های کف حیاط سیدجوادی از عمارت مسعودیه یافت شده است[۲] (آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۹۰، ص. ۲۸). به‌رغم تلاش نگارندگان، تصویری از این کاشی خاص حاصل نشد اما با همکاری بخش مرمت این عمارت، تصاویری از چند کاشی تک‌رنگ با آرم برجستهٔ «صنایع قدیمه» در بالا و سال ۱۳۱۳ در قسمت پایین آن در کادری مدور به دست آمد (شکل۱۰). وجود این کاشی‌ها، گویای آن است که به‌جز کاشی یافت‌شده در حیاط سیدجوادی، کاشی‌های دیگری با مُهر صنایع قدیمه در عمارت مسعودیه نصب بوده‌اند. به‌عنوان نمونه‌ای دیگر از این رقم، می‌توان به نمای بیرونی بنای سازمان ثبت احوال کشور در مجموعهٔ میدان مشق قدیم تهران اشاره کرد که محل و سال تولید این کاشی‌ها به شکل «صنایع قدیمه ۱۳۱۴» ثبت شده است (میرزایی‌مهر، ۱۴۰۱، ص. ۱۳۴) (شکل۱۱).

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

شکل ۷. میز نقاشی پشت شیشه با آرم مدرسهٔ صنایع قدیمه، بخشی از جزئیات اثر و ثبت رقم صنایع قدیمه، اثر حسین طاهرزاده بهزاد، ۱۳۰۹–۱۳۱۰ه.ش (ابوالفضل عرب‌بیگی، ۱۴۰۳)

Figure 7. Table with painting behind glass with the logo of Sanāye Ghadimeh, part of the details of the work and registration of the title of Sanāye Ghadimeh, by Hossein Taherzadeh Behzad, 1309-1310 SH (Abolfazl ArabBeigi, 2024)

شکل ۸. نام صنایع قدیمه بر بخشی از سردر موزهٔ هنرهای ملی و نمای نزدیک این نشان (ابوالفضل عرب‌بیگی، ۱۴۰۳)

Figure 8. The name of the Sanāye Ghadimeh on part of the entrance to the National Arts Museum and a close-up of this sign (Abolfazl ArabBeigi, 2024)

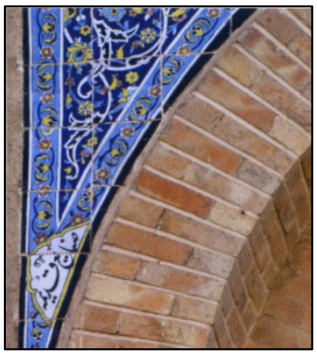
شکل ۹. مشاهدهٔ عبارت «صنایع قدیمه» بر ملات پشت کاشی پس از چرخش تصویر در محور افقی (ابوالفضل عرب‌بیگی، ۱۴۰۳)

Figure 9. View of the phrase " Sanāye Ghadimeh " on the mortar behind the tile after rotating the image on the horizontal axis (Abolfazl ArabBeigi, 2024)

شکل ۱۰. نمای پشت یکی از کاشی‌های تک‌رنگ کشف‌شده در عمارت مسعودیه (فرشاد مؤذنی، ۱۴۰۳)

Figure 10. The back view of one of the monochrome tiles discovered in the Masoudieh Mansion (Farshad Moazzeni)

شکل ۱۱. جزئیات کاشی نمای بنای تاریخی ثبت احوال کشور (میرزایی مهر، ۱۴۰۱، ص. ۱۳۶)

Figure 11. Details of the facade tiles of the historical monument of the Civil Registration of Iran (MirzaeiMehr, 2022, p. 136)

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

۳-٤. مدرسهٔ صنایع قدیمه

عبارت «صنایع قدیمه» بر کاشی رومیزی موردبحث، به نام مدرسه و بعدها مجموعه‌ای کارگاهی از دورهٔ پهلوی اشاره دارد که در زمینهٔ کاشی‌سازی نیز فعالیت داشته است. بخشی از آثار هنری این مجموعه در «موزهٔ هنرهای ملی» به نمایش درآمده و از تولیدات کاشی آن نیز نمونه‌هایی برجای‌مانده است. بنابر اظهارات حسین طاهرزاده بهزاد (۱۲۶۶–۱۳۴۱ه.ش)، وی در سال ۱۳۰۸ ه.ش توسط وزارت معارف از استانبول به ایران احضار شد و پس از تحویل‌گرفتن ریاست مدرسهٔ صنایع مستظرفه، اصلاح نقشه و رنگ و بافت قالی را آغاز کرد. قسمت نقاشی و مجسمه‌سازی مدرسه به آقای ویسی واگذار شد و طاهرزاده به تأسیس مؤسسهٔ قالی ایران مشغول گردید. طاهرزاده بهزاد تعدادی از نقشه‌کش‌های قالی و چندین دانشجو را گرد هم آورد و مدل نقشه‌های قالی اقتباس‌شده از قالی‌های محفوظ در موزه‌ها را در اختیار آن‌ها گذاشت و خود مشغول تعلیم آنان شد (میرزایی‌مهر، ۱۴۰۱، صص. ۳۸–۳۹).

به پیشنهاد انجمن آثار ملی و با تصویب دولت، تصمیم به تأسیس هنرستانی گرفته شد که هنرهای ایرانی در آن به شاگردان و هنرجویان آموزش داده شود. ازاین‌رو، به‌منظور احیاء و گسترش هنرهای قدیمه مانند نگارگری، تذهیب، قلم‌زنی، طراحی فرش و خاتم‌کاری، مدرسهٔ جدیدی در جنوب باغ نگارستان تأسیس شد (دل‌زنده، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۷). در سند مکتوبی از سال ۱۳۳۷ ه.ش که به تاریخچهٔ تشکیلات هنرهای زیبا اختصاص یافته، عنوان‌شده که به این منظور اساتید هنرهای سنتی از شهرهای مختلف به تهران احضار شدند و مشغول تعلیم هنرآموزان در مدرسهٔ صنایع قدیمه گشتند (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۷/۵۴۳۳۲).

حسین طاهرزاده بهزاد که طی سالیان متوالی مدیریت این مدرسه را بر عهده داشت[۳] (شکل۱۲)، مواردی ازجمله نقشه‌کشی قالی، مینیاتورسازی، تذهیب، روغن‌کاری، خاتم‌سازی، منبت و مشبک‌کاری، کاشی‌پزی و زری‌بافی را به‌عنوان رشته‌های هنری این مدرسه برشمرده است (میرزایی‌مهر، ۱۴۰۱، ص. ۴۰). با وجود آموزش شاخه‌های متعدد هنرهای سنتی در مدرسهٔ صنایع قدیمه، اهمیت و جایگاه تعلیم هنر نگارگری در این مدرسه به‌قدری است که امروزه در اغلب موارد این مکان را با آموزش نگارگری بازمی‌شناسند (همان، ص. ۶۰).

در مادهٔ (۴) اساسنامهٔ «هنرستان صنایع قدیمه» از سال ۱۳۱۶ ه.ش با سربرگ «وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه» آمده است که یک سال برای تکمیل دانش پایهٔ هنرجویان در زمینهٔ نقاشی و ورود به هریک از بخش‌های هنرستان لازم بوده و پس‌ازآن، هنرجویان دوره‌های نخستین و تخصصی را می‌گذراندند. افرادی که از مهارت کافی در نقاشی برخوردار بوده‌اند، از گذراندن این دوره معاف می‌شده‌اند. با استناد به جدول ساعات درسی هنرستان صنایع قدیمه، هنرجویان در سه سال ابتدایی تحصیل و در دورهٔ نخستین، دروس عملی (با بیش‌ترین ساعت در هفته)، زبان فرانسه و تمرینات ارتشی و در دو سال بعدی و در دورهٔ تخصصی، علاوه بر دروس پیشین، تاریخ صنعت و زیبایی، پرسپکتیو، تشریح صنعتی، استیل‌شناسی و توازن الوان را می‌گذراندند (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۷/۸۸۲۴).

در خصوص تغییر عنوان مدرسهٔ صنایع قدیمه به هنرستان آمده است که در سال ۱۳۱۱ ه.ش، «پیرو واژه‌گزینی‌هایی که فرهنگستان تازه تأسیس زبان و ادب پارسی انجام می‌داد و واژگان عربی را حذف می‌نمود، مدرسهٔ صنایع قدیمه به "هنرستان عالی هنرهای زیبای ایرانی" تغییر نام داد» (میرزایی‌مهر، ۱۴۰۱، ص. ۴۵). در منبعی دیگر نیز اشاره‌شده که این تغییر عنوان چندین سال پس‌ازآن و در طول دورهٔ مدیریت طاهرزاده رخ داده است: در سال ۱۳۱۷ ه.ش مطابق اساسنامه‌ای که در وزارت صناعت به تصویب رسید، مدارس صنایع قدیمه و جدیده به «هنرستان عالی هنرهای زیبا» تغییر نام دادند (رضائی‌نبرد، ۱۳۹۴، ص. ۱۱۳).

به نظر می‌رسد ارجاع به سند دیگری می‌تواند در این خصوص مفید باشد: در سال ۱۳۱۴ ه.ش، صنایع جدیده و صنایع قدیمه رسماً به‌صورت هنرستان درآمدند. هنرستان عالی هنرهای نوین (جدیده) در سال ۱۳۱۷ ه.ش، به وزارت فرهنگ منتقل شد و بعدها جزئی از دانشگاه تهران و تبدیل به دانشکدهٔ هنرهای زیبا شد. اما هنرستان عالی هنرهای ایرانی تا سال ۱۳۱۹ ه.ش که دیپلم آخرین فارغ‌التحصیلان خود را توزیع نمود، به‌صورت هنرستان عالی باقی بود و ازآن‌پس منحل شد (تاسیس اداره امور کارگاه‌های هنری، ۱۴۰۰). با مروری بر فعالیت‌های طاهرزاده بهزاد نیز می‌توان تغییر عناوین مجموعه را به‌روشنی درک نمود: وی در سال ۱۳۱۸ ه.ش با عنوان «رئیس هنرهای باستانی»، در سال ۱۳۱۹ ه.ش با عنوان «ریاست هنرستان عالی هنرهای ایرانی»، در مرداد ۱۳۲۰ ه.ش با عنوان «رئیس اداره هنرهای زیبای ایرانی» و در بهمن ۱۳۲۰ ه.ش و پس‌ازآن در سال‌های ۱۳۲۲ و ۱۳۲۴ ه.ش با عنوان «رئیس ادارهٔ هنرهای زیبا» جایگاه اداری خویش را رقم زده است. وی در تیرماه سال ۱۳۲۵ ه.ش علاوه بر دریافت حکمِ سمت بازرس ویژهٔ وزارتی در ادارهٔ هنرهای زیبا، همچنان در پست ریاست این اداره مشغول به کار بوده است (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۷/۵۴۱۷۳).

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

قسمت آموزشی هنرستان هنرهای ایرانی در سال ۱۳۱۹ ه.ش تعطیل شد و نامه‌ای که با امضای علی کریمی (۱۲۹۲–۱۳۷۶ ه.ش) (شکل ۱۳)، در مقام ریاست ادارهٔ هنرهای ملی، برجای‌مانده گویای آن است که به دلیل احتیاج فوری دربار جهت تزئینات کاخ مرمر، هنرستان صنایع قدیمه به‌صورت کارگاه درآمد. در این زمان، مدرسه از مسیر آموزشی خارج شد، جنبهٔ اقتصادی یافت و «ادارهٔ هنرهای ملی» نامیده شد. پس از گذشت چندین سال و در سال ۱۳۲۶ ه.ش تشخیص داده شد که وجود کارگاه‌ها و تأسیس هنرستان هنرهای ملی لازم و ملزوم یکدیگر هستند. یکی از مواردی که در این زمان موردتوجه قرار گرفت این بود که برنامه و آئین‌نامه‌ای مخصوص کارگاه‌ها تدوین شود و از برنامهٔ هنرستان به‌کلی مجزا گردد (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۵۸۶۷). بنابراین در سال ۱۳۲۶ ه.ش مقرر شد تا «هنرستان هنرهای ملی» زیر نظر ادارهٔ هنرهای ملی تأسیس شود. امروزه آنچه از این کارگاه‌ها برجای‌مانده، با نام کارگاه‌های هنرهای سنتی به کار خود ادامه می‌دهد.

شکل ۱۲. تصویری از اساتید و هنرجویان مدرسهٔ صنایع قدیمه در زمان مدیریت حسین طاهرزاده بهزاد (نفر نشسته سمت راست)، علی کریمی نفر ایستاده سمت چپ، سال ۱۳۱۸ ه.ش (رضائی‌نبرد، ۱۳۹۴، ص. ۱۱۲)

Figure 12. A picture of the professors and students of Sanāye Ghadimeh School during the administration of Hossein Taherzadeh Behzad (seated on the right), Ali Karimi (standing on the left), 1318 SH (RezaeiNabard, 2015, p. 112)

شکل ۱۳. تعدادی از هنرمندان و اساتید ادارهٔ هنرهای ملی در زمان مدیریت علی کریمی (نفر وسط در ردیف جلو)، سال ۱۳۲۴ ه.ش (رضائی‌نبرد، ۱۳۹۴، ص. ۱۱۲)

Figure 13. A number of artists and professors of the National Arts Department during the administration of Ali Karimi (middle person in the front row), 1324 SH (RezaeiNabard, 2015, p. 112)

۳–۵. کارگاه کاشی‌سازی صنایع قدیمه

کاشی‌سازی و نقشه‌کشی کاشی ازجمله فعالیت‌های تولیدی مدرسهٔ صنایع قدیمه بودند. هنرمندان رشته‌های مختلف از شهرهای کاشان، آباده، شیراز و اصفهان برای فعالیت در مدرسهٔ صنایع قدیمه دعوت شده بودند (تاسیس اداره امور کارگاه‌های هنری، ۱۴۰۰). کارگاه کاشی‌سازی این مدرسه که در میدان بهارستان واقع شده بود، در سال ۱۳۱۰ ه.ش به سرپرستی «حسین مودت» آغاز به‌کار کرد (دارائی، ۱۳۸۹، ص. ۸۲). به نقلی دیگر، کارگاه کاشی‌سازی فعالیت خود را از سال ۱۳۱۲ ه.ش شروع کرد (اختیار، ۱۴۰۱، ص. ۲۳). «احمد عرش‌نگار» ازجمله افرادی است که به مدت چندین سال در قسمت کاشی‌سازی صنایع قدیمه مشغول به فعالیت بوده است (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۷۴۸۴). در تیرماه سال ۱۳۱۴ ه.ش، حسین طاهرزاده بهزاد در مقام ریاست ادارهٔ صنایع قدیمه شخصاً به اصفهان سفرکرده و در خصوص کاشی‌سازی مذاکراتی داشته است. در پی این بازدید، طاهرزاده، دو نفر استادکار اصفهانی به نام‌های «استاد حسین معرق‌ساز» و «استاد فتح‌اله» را برای فعالیت در تهران در نظر گرفته و در خصوص حقوق آن‌ها مذاکره نموده است. مدتی بعد، سه نفر به نام‌های «استاد حسین»[۴] (فرزند استاد عبدالرحیم)، «استاد محمدعلی» (فرزند استاد حسین) و «استاد محسن» روانهٔ تهران شدند اما در اواخر سال ۱۳۱۴ ه.ش، به اصفهان مراجعت نمودند.[۵] به‌جز این افراد، شخص دیگری به نام «استاد غفار» هم در تیرماه ۱۳۱۴ ه.ش، به ادارهٔ صنایع قدیمه گسیل‌شده است. در اواخر همین ماه، تلگراف آمادگی به اعزام استاد غفار به دست طاهرزاده بهزاد رسیده و وی از این بابت تشکر نموده است اما از فعالیت استادکار مذکور در این اداره اطلاعی در دست نیست (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۳/۷۸۸۶۸).

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

برمبنای اسناد موجود، ازجمله افرادی که از سوی ریاست صنایع قدیمه برای تهیهٔ کاشی‌های کاخ صفی‌آباد به کار گمارده شدند، می‌توان «علی ابراهیمی» نقاش کاشی‌ساز را نام برد. طاهرزاده بهزاد در مقام ریاست هنرستان صنایع قدیمه در سال ۱۳۱۶ ه.ش گواهی نموده است که ابراهیمی به همراه سه نفر کاشی‌ساز، برای تزئین کاخ صفی‌آباد، تعداد ۱۱۷۰ کاشی هفت‌رنگی تهیه نموده‌اند (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۴۸/۷۷۱). هم‌چنین باید از فردی به نام «محمدعلی نصراله کاشی‌کار» نام برد که در کارگاه کاشی‌سازی صنایع قدیمه فعالیت داشته و به مدت دو سال در کارهای ساختمانی مشارکت داشته و برای ادامهٔ کار در مدرسهٔ صنایع قدیمه درخواست نموده است. اما پس‌ازآن به کارگری در قسمت میناسازی منتقل‌شده و گواهی طاهرزاده در رابطه با فرد مزبور در سال ۱۳۱۷ ه.ش به این موضوع اشاره دارد (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۸۹۷۶). در همین سال، طاهرزاده بهزاد در مقام ریاست هنرستان صنایع قدیمه، گواهی صلاحیت کاری «محمدعلی معمارزاده» در بارزدن، تراش و نصب کاشی را امضا نموده است[۶] (همان).

فعالیت گروهی متداول در مدرسهٔ صنایع قدیمه به شکلی انجام می‌پذیرفت که هنرمندان رشته‌های متعدد در تولید آثار هنری سهیم می‌شدند. تعدادی از آثار به نمایش درآمده در سالن موزهٔ هنرهای ملی، شاهدی بر همکاری اساتید مختلف در خلق یک اثر واحد هستند. بر همین اساس، اساتیدی که در تذهیب و یا نقشه‌کشی قالی فعالیت داشتند، در زمینهٔ طراحی نقوش کاشی‌ها نیز همکاری می‌کردند. به‌عنوان نمونه، «استاد حسین لرزاده» در رابطه با ساخت و اجرای کاشی‌های گنبد کاخ مرمر توسط هنرمندان مدرسه صنایع قدیمه اشاره می‌کند که تذهیب‌کاران مدرسه به سرپرستی «عیسی بهادری» کاشی‌های کاخ مرمر را رنگ می‌کردند و سرپرستی نقاشی و طراحی روی کاشی‌ها با طاهرزاده بهزاد بوده است. لرزاده از احمد عرش‌نگار به‌عنوان استاد کاشی‌پز همکار در این پروژه نام می‌برد. به نظر می‌رسد طاهرزاده بهزاد، در چند پروژهٔ دیگر نیز سرپرستی طراحی روی کاشی را برعهده داشته است (میرزایی‌مهر، ۱۴۰۱، صص. ۱۰۹، ۱۳۴، ۱۳۹). با استناد به کیفیت بالای قلم‌گیری و اجرای نقوش کاشی رومیزی موردبررسی در پژوهش حاضر، احتمال همکاری هنرمندان بخش تذهیب و کاشی‌سازی صنایع قدیمه در ساخت و تزئین این اثر نیز قابل‌طرح است.

پیش‌ازاین، به شباهت افزون‌تر کاشی موزهٔ ملی کاشان و کاشی‌های عثمانی، در مقایسه با نمونه‌های قاجاری اشاره شد. طاهرزاده بهزاد که سرپرستی و مدیریت کارگاه‌های هنری صنایع قدیمه را بر عهده داشت، در استانبول به تحصیل پرداخته و پس‌ازآن نیز در موزهٔ آن شهر به مرمت کتاب‌های خطی مشغول بوده است. وی پس از بازگشت به ایران و در راستای اهداف مؤسسهٔ قالی ایران، به جمع‌آوری نقوش هنر صفوی مشغول شد و با راه‌اندازی مدرسهٔ صنایع قدیمه، مطالعه و استفاده از نقوش دورهٔ صفوی در تولید آثار هنری را متداول نمود (همان، صص. ۱۶–۳۰، ۶۰–۶۲). با توجه به این موارد، دور از ذهن نیست که طاهرزاده با ایده‌هایی که از مشاهدهٔ آثار هنری عثمانی گرفته و تلفیق آن‌ها با هنر صفوی، در طراحی نقوش آثار هنری مدرسه مؤثر بوده باشد. چنانچه کاشی رومیزی موردبحث در پژوهش حاضر، در کاربرد شیوهٔ زیرلعابی به جای تکنیک رایج‌تر نقاشی هفت‌رنگ، در فرم و تا حدی در نقش اثر قابل‌مقایسه با کاشی‌های عثمانی است. در برخی دیگر از تولیدات دارای رقم صنایع قدیمه مانند طراحی و اجرای کاشی‌کاری گنبد کاخ مرمر نیز توجه به هنر صفوی مشهود است.

با توجه به اطلاعات کنونی، نمونه آثار معدودی از فعالیت کارگاه کاشی‌سازی صنایع قدیمه برجای‌مانده‌اند که کاشی‌کاری گنبد کاخ مرمر شناخته‌شده‌ترین آن‌ها محسوب می‌شود. با استناد به نامه‌ای از احمد عرش‌نگار لازم است کاشی‌های مجلس و ثبت اسناد، مرمت کاشی‌های مسجد سپهسالار، کاشی‌های مختلف کاخ مرمر و کاخ صفی‌آباد بهشهر را نیز ازجمله دیگر تولیدات این کارگاه منظور نمود (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۷۴۸۴). همانند دیگر کارگاه‌های فعال در مدرسهٔ صنایع قدیمه، بخشی از تولید کارگاه کاشی‌سازی به سفارش‌های دولتی یا مردمی مرتبط بوده است. صورت‌جلسه‌ای که در سال ۱۳۲۲ ه.ش به امضای حسین طاهرزاده بهزاد، در مقام ریاست ادارهٔ هنرهای زیبا رسیده است، نشان می‌دهد که محصولات کارگاه کاشی‌سازی این اداره برای عرضهٔ عمومی نیز تهیه می‌شده و این آثار در سالن فروشگاه به فروش می‌رسیده‌اند. در این سند آمده است کالاهایی مانند گلدان‌های کاشی و رومیزی کاشی و ... که قابل‌نمایش در موزه نبوده‌اند، فروخته می‌شده‌اند. تولیدات مازاد بر تقاضای کارگاه کاشی‌سازی نیز در انبار نگهداری می‌شدند (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۷/۵۴۳۳۲). استفاده از عبارت «رومیزی کاشی» در این سند، نمونه‌ای مشابه با کاشی رومیزی موزهٔ ملی کاشان را به ذهن متبادر می‌سازد. به‌طورکلی، تمامی تولیدات کارگاه‌های متعدد مدرسه که دارای کیفیت بالایی بودند، به موزهٔ هنرهای ملی انتقال پیدا می‌کردند. گروه دیگری از آثار به فروشگاهی که برای همین منظور در نظر گرفته‌شده بود، ارسال می‌شدند و عواید فروش آن‌ها به خزانهٔ دولت واریز می‌شد. به این دلیل که تمامی اساتید مدرسه، کارمند دولت به شمار می‌آمدند و حقوق ثابت دریافت می‌کردند، هیچ هنرمندی مالک اثر تولیدشده در مدرسه نبود و آثار هنری سفارشی یا آزاد مدرسه به دولت تعلق داشت (میرزایی‌مهر، ۱۴۰۱، ص. ۴۴).

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

انواع کاشی تک‌رنگ و هفت‌رنگ، عمده‌ترین محصول تولیدی کارگاه کاشی‌سازی صنایع قدیمه بودند. متأسفانه از جزئیات دقیق این تولیدات تا پیش از سال ۱۳۳۸ ه.ش مطلبی در دست نیست. با استناد به اطلاعات صورت‌مجلس موزهٔ هنرهای ملی، از تولیدات کارگاه کاشی‌سازی مدرسه صنایع قدیمه و بعدها از محصولات ادارهٔ هنرهای ملی که در این مکان نگهداری می‌شدند، انواع کاشی هفت‌رنگ، کاشی رومیزی مدور و هشت‌گوش، قاب عکس کاشی، قدح، دیس، کاسه، بشقاب، گلدان، و جعبه دربدار را می‌توان نام برد. نمونه‌ای از جعبهٔ سفالین دربدار با تزئین به شیوهٔ هفت‌رنگی در حال حاضر در موزهٔ هنرهای ملی محفوظ است که می‌توان آن را ازنظر شباهت در سبک و شیوهٔ تزئین، با نمونه‌های هفت‌رنگی دارای رقم صنایع قدیمه مقایسه نمود (شکل۱۴).

شکل ١٤. جعبهٔ سفالین دربدار، محفوظ در موزهٔ هنرهای ملی، شماره اموال ۱۲۶ (ابوالفضل عرب‌بیگی، ۱۴۰۳)

Figure 14. Pottery box with lid, Preserved in the National Museum of Arts, property number 126 (Abolfazl ArabBeigi, 2024)

به‌جز تولیدات کارگاه‌های هنری، برخی آثار هنرجویان مدرسهٔ صنایع قدیمه نیز در موزهٔ هنرهای ملی نمایش داده می‌شدند. آثار رتبه اول هنرجویان در مسابقات نهایی، برای نمایش در موزهٔ هنرستان صنایع قدیمه انتخاب می‌شدند (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۷/۸۸۲۴). برخی آثار باکیفیت هنرجویان نیز برای فروش عرضه می‌شدند. با گذشت زمان، مجموعهٔ کارگاهی صنایع قدیمه به بخشی از ادارهٔ هنرهای ملی تبدیل شد. اطلاعات موجود نشان می‌دهند که فعالیت کارگاه کاشی‌سازی ادارهٔ هنرهای ملی دچار وقفه‌ای چندین ساله شده است. احمد عرش‌نگار در نامه‌ای خطاب به ادارهٔ هنرهای ملی اذعان می‌کند که طاهرزاده بهزاد در سال ۱۳۲۱ ه.ش کارگاه کاشی‌سازی را منحل نموده است (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۷۴۸۴). هرچند اسناد مکتوب از این دوران گواه آن هستند که تصمیم تعطیلی قسمت کاشی‌سازی، متکی بر نظر حسین طاهرزاده بهزاد و مربوط به سال مذکور نبوده است. بر مبنای اسناد، در سال ۱۳۲۳ ه.ش و مطابق با تصمیم وزارت بازرگانی و پیشه و هنر، این موضوع به تصویب رسید که قسمت کاشی‌سازی ادارهٔ هنرهای ملی منحل شود و اشیاء و لوازم و محصول آن را در مزایده به فروش برسانند و محل آن را به شعبهٔ قالی‌بافی اختصاص دهند (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۷۴۸۳). درنتیجه، فعالیت قسمت کاشی‌سازی در سال ۱۳۲۴ ه.ش، متوقف گردید اما با گذشت چندین سال، این فعالیت از سر گرفته شد.

۳-٦. موزهٔ هنرهای ملی و موزهٔ ملی کاشان

پیش از تأسیس مدرسهٔ صنایع قدیمه، یکی از ابتکارات مدرسهٔ صنایع مستظرفه، رونمایی هفتگی از آثار شاگردان در انظار عمومی بود. برگزاری این نمایشگاه‌ها ازنظر مسئولان مدرسه می‌توانست راهی برای جذب شاگردان جدید و تبلیغی برای مدرسه و مهیاکردن فرصتی برای شاگردان باشد که آثار هنری‌شان را به فروش برسانند (اختیار، ۱۴۰۱، ص. ۱۰۸). در مدرسهٔ صنایع قدیمه این شیوه به شکل برپایی نمایشگاه ثابت در قالب موزهٔ هنرهای ملی و بعدها فروشگاهی برای عرضهٔ تولیدات مدرسه درآمد. در سال ۱۳۱۶ ه.ش در مادهٔ (۲۱) «اساسنامه هنرستان صنایع قدیمه» آمده است: کارهای صنعتی‌ای که هنرجویان برای مسابقه و امتحانات تهیه می‌نمایند، در پروندهٔ آنان بایگانی شده و کارهایی که در مسابقه و امتحانات رشته‌های مختلف نمرهٔ اول را کسب کرده باشند در موزهٔ هنرستان صنایع قدیمه نصب خواهند شد (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۷/۸۸۲۴).

تاریخ دقیق تأسیس موزه به‌صورت قطعی مشخص نیست اما با استناد به اساسنامهٔ هنرستان متعلق به سال ۱۳۱۶ ه.ش، موزه در

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

آن زمان فعال بوده است. بااین‌حال میرزایی‌مهر (۱۴۰۱) ادعا می‌کند که فرایند تأسیس موزه به‌صورت تدریجی از سال ۱۳۱۲ ه.ش آغاز شده و این مکان در سال ۱۳۱۹ ه.ش، هم‌زمان با تأسیس ادارهٔ کل هنرهای ملی به‌طور رسمی با نام «موزهٔ هنرهای ملی» فعالیت خود را آغاز کرده است.[۷] وی این فرایند را چنین توضیح داده است: به‌مرور زمان و با همت و تلاش حسین طاهرزاده بهزاد ساختمان بدون استفاده‌ای برجای‌مانده از باغ و عمارت نگارستان از دورهٔ قاجار که در همان محوطهٔ مدرسه قرار داشت، به موزه‌ای آبرومند تبدیل شد. در بنای سطح تالار تغییراتی داده شده و حوضچه‌ها و فواره‌های آن مسدود شدند و دو غرفهٔ جدید در سمت شمالی و جنوبی آن افزوده شد. در سال ۱۳۲۰ ه.ش نیز آیین‌نامه‌ای برای موزهٔ هنرهای ملی تدوین شد و دفتر مخصوصی برای ثبت مشخصات اشیای موجود در موزه ترتیب داده شد (میرزایی‌مهر، ۱۴۰۱، صص. ۳۱، ۷۰–۷۳).

در حال حاضر، صورت‌مجلس اولیهٔ تحویل اشیاء موزه که در شهریور سال ۱۳۳۸ ه.ش، توسط فریدون تیمائی تأیید شده است، در اختیار موزهٔ هنرهای ملی قرار دارد. از طریق این صورت‌مجلس می‌توان اشیاء محفوظ در آن زمان را تا حدی شناسایی و ردیابی نمود. اندازه و وضعیت ظاهری برخی از آن‌ها نیز در این اسناد ثبت شده است. ازجمله محصولات کاشی در این فهرست می‌توان به چندین صفحهٔ کاشی و رومیزی‌های مدور و هشت‌گوش کاشی اشاره کرد که امروزه به‌جز چند نمونهٔ معدود، اثری از آن‌ها در موزهٔ هنرهای ملی باقی نمانده است. شمارهٔ ثبت اغلب این آثار با صورت‌مجلس مزبور مطابقت ندارد که باید دلیل آن را به تغییرات ایجادشده در شمارهٔ ثبت آثار در سال‌های پس‌ازآن نسبت داد. بااین‌همه، می‌توان حدس زد که یکی از رومیزی‌های هشت‌گوش کاشی ثبت‌شده در این صورت‌مجلس، احتمالاً کاشی رومیزی محفوظ در موزهٔ ملی کاشان باشد.

طی سالیان متمادی، به‌منظور آشنایی بیش‌تر مردم با پیشینهٔ هنری، تاریخی و اجتماعی خود، و هم‌چنین ایجاد مراکزی برای نگهداری و نمایش آثار کشف‌شده در مناطق مختلف ایران، موزه‌هایی در شهرستان‌ها تأسیس شدند که همگی زیر نظر موزهٔ هنرهای ملی فعالیت می‌کردند. در فاصلهٔ سال‌های ۱۳۳۴ تا ۱۳۵۳ ه.ش بالغبر ۴۵۰ شیء از این مکان به موزه‌های واقع در شهرستان‌ها ارسال شدند. آثار ارسالی به این موزه‌ها بیش‌تر پارچه‌های مخمل و زری، نمونه‌های خاتم، مینیاتور، قلمزنی و سفال و سرامیک بوده‌اند (دارائی، ۱۳۸۹، صص. ۹۱–۹۲). در صورت‌مجلس اشیای موزهٔ هنرهای ملی از سال ۱۳۳۸ ه.ش، نشانه‌ای از ارسال اشیاء به شهرستان‌ها دیده نمی‌شود. بااین‌وجود اسنادی از ارسال اشیاء به موزهٔ آبادان طی سال‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۴۲ ه.ش موجود است (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۷۵۹۱). هم‌چنین در دفتر اموال موزهٔ هنرهای ملی به ارسال آثار به شهرهایی چون اصفهان، اراک و ارومیه اشاره شده است.[۸] موزهٔ ملی کاشان نیز ازجمله مراکزی است که در سال ۱۳۴۶ ه.ش، و در فاصلهٔ زمانی ارسال آثار موزهٔ هنرهای ملی به موزه‌های شهرستان‌ها تأسیس شده است، هرچند نامی از این موزه در میان شهرهایی که آثار موزهٔ هنرهای ملی به آن‌ها منتقل‌شده، دیده نمی‌شود. برمبنای اطلاعات موزهٔ ملی کاشان، به‌روشنی مشخص نیست آثار محفوظ در آن ازجمله اثر موردبررسی در پژوهش حاضر، از چه طریقی به این مکان راه یافته‌اند.

٤. نتیجه‌گیری

هرچند کاشی رومیزی هشت‌گوش محفوظ در موزهٔ ملی کاشان را به دورهٔ قاجار نسبت داده‌اند اما مقایسهٔ آن با دیگر نمونه‌های قاجاری، نشان می‌دهد که این اثر ازنظر فرم و مضمون، شباهتی به کاشی‌های رومیزی غالباً مدور دورهٔ قاجار ندارد. کاشی‌های قاجاری در بسیاری از موارد، به مضامین روایی و در مواردی اندک با نقوش اسلیمی و پرتره آراسته شده و به‌رغم استفاده از رنگ‌های متنوع، با نوارهای حاشیه‌ای سیاه‌وسفید تزئین شده‌اند. کاشی موزهٔ ملی کاشان از منظر کاربرد نقوش اسلیمی و فرم آن، با نمونه‌های عثمانی معرفی‌شده در پژوهش، تطابق بیش‌تری دارد اما نقوش این کاشی را می‌توان اسلیمی ایرانی برشمرد. دورنماسازی مرکزی این اثر در برخی کاشی‌های دیواری دورهٔ قاجار دیده می‌شود. پالت رنگی و کاربرد شیوهٔ زیرلعابی در آن نیز به آثار قاجاری شباهت دارد و احتمالاً به همین دلیل در دستهٔ آثار دورهٔ قاجار جای گرفته است. تکرار عبارت «صنایع قدیمه» در چهار لچکی، کلید تشخیص دوره و مکان تولید کاشی رومیزی موردبحث است. با جست‌وجوی این رقم در سایر تولیدات کاشی، به نمونه‌هایی از دورهٔ پهلوی دست یافتیم که جملگی محصول کارگاه کاشی‌سازی مجموعهٔ صنایع قدیمه بودند. بخشی از کاشی‌های این کارگاه، به‌طور سفارشی برای دربار و ادارات دولتی تولید می‌شدند. رقم صنایع قدیمه بر پشت کاشی‌های یافت‌شده در عمارت مسعودیه و هم‌چنین نقش برجای‌مانده در ملات پشت کاشی‌های کنونی جانب سردر موزهٔ هنرهای ملی را می‌توان با تولید کاشی در کارگاه‌های صنایع قدیمه مرتبط نمود. در صورت‌مجلس اشیاء موزهٔ هنرهای ملی از سال ۱۳۳۸ ه.ش، نمونه‌های مدور و هشت‌گوش کاشی‌های رومیزی ثبت‌شده‌اند. با استناد به مدارک موجود، آثار باکیفیت تولیدی کارگاه‌ها و آثار ممتاز هنرآموزان هنرستان صنایع قدیمه به موزهٔ هنرهای ملی منتقل می‌گشتند و بخش دیگری از آثار نیز برای فروش عرضه می‌شدند. موزهٔ هنرهای ملی با ارسال آثار به موزه‌های تازه تأسیس در شهرستان‌ها، به

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

غنی‌شدن اشیاء آن‌ها کمک می‌رساند. موزهٔ ملی کاشان یکی از موزه‌های متأخر است که با توجه به زمان تأسیس آن و محدودهٔ زمانی ارسال آثار موزهٔ هنرهای ملی به دیگر موزه‌ها، بخشی از آثار موجود در آن نیز از طریق موزهٔ هنرهای ملی تأمین شده است. با وجود آن‌که اطلاعاتی از مبدأ ارسال آثار در موزهٔ ملی کاشان وجود ندارد، اما این احتمال وجود دارد که کاشی رومیزی موردبحث، از طریق موزهٔ هنرهای ملی به موزهٔ کاشان رسیده باشد. هرچند از مطابقت ارقام ثبت‌شده بر پشت کاشی رومیزی هشت‌گوش محفوظ در موزهٔ ملی کاشان با صورت‌مجلس موزهٔ هنرهای ملی، نتیجه‌ای حاصل نشد، این نکته را در نظر می‌گیریم که در حال حاضر استناد به این صورت‌مجلس ناکافی است زیرا از ثبت اطلاعات آثار موزهٔ هنرهای ملی پیش از سال ۱۳۳۸ ه.ش و پس‌ازآن در حدود زمانی تأسیس موزهٔ ملی کاشان داده‌ای در دسترس پژوهشگران قرار نداشت. در پاسخ به سؤال پژوهش باید عنوان نمود این کاشی رومیزی که با عنوان «صنایع قدیمه» پیوند خورده ازجمله تولیدات سفال دورهٔ پهلوی در کارگاه کاشی‌سازی صنایع قدیمه در تهران است که به دلیل شباهت ظاهری آن با تولیدات سفال قاجار، به دورهٔ زمانی نادرستی نسبت داده شده است.

سپاسگزاری: از جناب آقای دکتر عباس اکبری، بابت طرح موضوع و فراهم‌نمودن فرصت پژوهش در زمینهٔ کاشی رومیزی موزهٔ ملی کاشان صمیمانه سپاسگزاریم. از جناب آقای محمود افتخاری ریاست پیشین موزهٔ هنرهای ملی، به‌پاس پاسخگویی به پرسش‌های پژوهشگران، قدردانی می‌نماییم. از جناب آقای علیرضا عباسی، کارشناس هنری موزهٔ هنرهای ملی، برای بازبینی صورت‌مجلس ثبت اشیاء و دفتر اموال آن موزه و هم‌چنین از خانم اسماء سلیمانیان، امین اموال موزهٔ باغ فین کاشان، بابت همکاری در تهیهٔ تصاویر اثر تشکر ویژه می‌نماییم. از جناب آقای فرشاد مؤذنی برای همکاری در تهیهٔ تصاویر کاشی‌های یافت‌شده در عمارت مسعودیه قدردانی می‌نماییم. در پایان، مراتب سپاسگزاری خود را از کارکنان بخش اسناد آرشیو ملی ایران اعلام می‌داریم.

مشارکت نویسندگان: «ایده‌پردازی: ا.م. و ا.ع.؛ روش‌شناسی: ا.ع.؛ نرم‌افزار: ا.م.؛ اعتبارسنجی: ا.ع.؛ تحقیق و بررسی: ا.م. و ا.ع.؛ منابع: ا.ع. و ا.م.؛ مدیریت و تنظیم داده‌ها: ا.ع.؛ نگارش پیش‌نویس اولیه: ا.م.؛ بازبینی و ویرایش متن: ا.م.؛ مدیریت پروژه: ا.ع.» X.X.: تمام نویسندگان نسخه منتشرشده مقاله را مطالعه کرده و با آن موافقت نموده‌اند.

تأمین مالی: این پژوهش هیچ بودجه خارجی دریافت نکرده است.

تضاد منافع: نویسندگان مقاله اعلام می‌کنند که در رابطه با مقالهٔ ارائه‌شده به‌طور کامل از موارد منافی اخلاق نشر، ازجمله سرقت ادبی، سوء رفتار، جعل داده‌ها و یا ارسال و انتشار دوگانه پرهیز نموده‌اند و نویسندگان در قبال ارائهٔ اثر خود وجهی دریافت ننموده‌اند.

دسترسی به داده‌ها و مواد: بخشی از داده‌های مورداستفاده در پژوهش حاضر در بخش اسناد آرشیو ملی ایران در دسترس هستند. داده‌های میدانی مورداستفاده در پژوهش با درخواست منطقی از نویسندهٔ مسئول، قابل‌دسترس خواهند بود.

پی‌نوشت

۱. برای اطلاعات بیش‌تر در مورد آثار مشابه رجوع کنید به: (Graves, 2012).

۲. مجموعه بناهای عمارت مسعودیه در فاصله سال‌های ۱۲۹۰ تا ۱۲۹۵ ه.ق ساخته‌شده‌اند. همدم‌السلطنه، همسر جلال‌الدوله، در سال ۱۳۲۸ ه.ق (۱۲۸۹ه.ش)، عمارت مسعودیه را خریداری کرد. حدود یک دهه بعد، این بنا مجدداً در معرض فروش گذاشته شد که توسط رضاخان سردار سپه، خریداری شد. در سال ۱۳۰۲ ه.ش، این عمارت به وزارت فرهنگ، اوقاف و صنایع مستظرفه هدیه داده شد (آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۹۰، صص. ۱۸-۱۹). مشخص نیست این کاشی خاص، متعلق به کدام قسمت بنا بوده اما برمبنای اسناد موجود، بناهای جبههٔ غربی عمارت (نوار ساختمان‌های بین خیابان ملت و عمارت) احتمالاً در سال‌های دههٔ ۱۳۴۰ ه.ش تخریب‌شده و از زائدهٔ ساختمانی آن برای پرکردن و بالاآوردن کف حیاط‌های خلوت مشیری و سیدجوادی تا سطح ایوان‌ها استفاده شده است (همان، ص. ۳۲). این مطلب می‌تواند توضیحی بر کشف کاشی مذکور در خاک‌برداری این بخش از عمارت باشد.

۳. در پژوهش‌های موجود، مدیریت طاهرزاده بهزاد در مدرسه صنایع قدیمه از زمان تأسیس آن تا سال ۱۳۲۴ ه.ش عنوان شده است و پس از وی علی کریمی این مسئولیت را برعهده گرفته است. بررسی اسناد اداری موجود نشان می‌دهد که طاهرزاده بهزاد حداقل تا اوایل سال ۱۳۲۵ در مقام «رئیس اداره هنرهای زیبا» فعالیت داشته است. این موضوع با استناد به دو سند تأیید می‌شود: نامه‌ای مورخ فروردین ۱۳۲۵ با امضای خود وی، و نامه‌ای دیگر در شهریور همان سال که توسط علی کریمی به‌عنوان رئیس جدید این اداره امضاء شده است (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۹۰۵۵). محمود افتخاری تاریخ خاتمه مدیریت طاهرزاده بهزاد را سال ۱۳۴۲ ه.ش و

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

پس از ۳۲ سال ریاست بر مدرسه عنوان نموده (افتخاری، ۱۳۸۱، ص. ۲۳) که با توجه به اسناد موجود، نادرست است.

۴. رقم حاج حسین کاشی‌تراش یک دهه پیش از آن بر سردر کالسکه‌روی عمارت مسعودیه و بر کتیبه‌ای کاشی مربوط به استقرار وزارت معارف در مجموعه به سال ۱۳۴۳ ه.ق/ حدود ۱۳۰۳ ه.ش آمده است (رجوع کنید به: (آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۹۰، ص. ۳۷). این استادکار از سال ۱۳۲۹ ه.ش و با متمرکزشدن فعالیت‌های هنری، به خدمت دولت درآمد و به تعلیم هنرجویان پرداخت. هم‌چنین مجموعه‌ای از طرح‌های گره‌سازی و مقرنس‌کاری را به تحریر درآورد و در این امر کلارا آبکار در اجرای نقوش رنگی و آقای عالی‌وندی در نگارش راهنمای آن‌ها زیرنظر این استاد همکاری نموده‌اند (کریمی، ۱۳۴۲، ص. ۲۱).

۵. به دلیل نارضایتی از حقوق دریافتی و بیماری و بازگشت یکی از این استادکاران به اصفهان، دو نفر دیگر هم در اسفند ۱۳۱۴ ه.ش به اصفهان مراجعت نمودند (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۹۳/۷۸۸۶۸).

۶. در اسناد سال ۱۳۳۱ ه.ش نیز محمدعلی معمارزاده کارمند اداره هنرهای ملی معرفی شده که برای مدتی در کنار مسئولیت قسمت کاشی‌سازی، سرپرستی کارگاه میناسازی نیز به وی محول شده است. در سال ۱۳۳۴ ه.ش نیز مأموریت ساخت کوره در منظریه و بابلسر به وی واگذار شده است (مرکز اسناد ملی، شناسهٔ سند: ۲۶۴/۲۸۹۷۶).

۷. با استناد به تصویری از اساتید مدرسهٔ صنایع قدیمه (احتمالاً مربوط به حدود سال‌های ۱۳۱۵– ۱۳۱۷ ه.ش) این موزه با نام «موزهٔ هنرهای زیبای ایرانی» به ثبت رسیده بوده است (رجوع کنید به: افتخاری، ۱۳۸۱، صص. ۳۸–۳۹).

۸. متأسفانه جزئیات مربوطه از سوی موزهٔ هنرهای ملی در اختیار پژوهشگران قرار داده نشد. در مراجعهٔ حضوری به این مکان، علاوه بر مشاهدهٔ آثار موجود در سالن، صورت‌مجلس سال ۱۳۳۸ ه.ش نیز با همکاری کارشناس هنری موزه رؤیت شد.

References

AyatollahZadeh Shirazi, B. (2011). *Masoudiya Mansion*. Tehran Research 16, Tehran: Tehran Beautification Organization, Cultural Research Office. [in Persian]

Daraee, M. (2010). *The Role of First Museum in Geographical Establishment and Issuing of Iran Museums during 1309-1357* (Unpublished master's thesis). Islamic Azad University, Tehran Central Branch, Iran. [in Persian]

Delzendeh, S. (2016). *Visual Transformation Of Art In Iran - A Critical Review*. Tehran: Nazar Publishing. [in Persian]

Eftekhari, M. (2002). *Painting of Iran Contemporary Period (1921-1971)*. Tehran: Zarrin and Simin. [in Persian]

Ekhtiyar, M. (2022). *From Workshop and Bazaar to Academi: Art Training and Production in Qajar Iran*. In Laila S. Diba & Maryam Ekhtiyar, Royal Persian Paintings (pp. 89-118), (Translated by Alireza Baharloo & Kianoush Motaghedi, Sari: the Maan house of culture and art. [in Persian]

Establishment of the Art Workshops Affairs Department. (May 13, 2021). the quarterly cultural and artistic magazine "Posht-e Bām". URL: https://poshtebammag.ir/19409 [in Persian]

Graves, M. (2012). 'The Aesthetics of Simulation: Architectural Mimicry on Medieval Ceramic Tabourets', in Graves, M. (ed.), *Islamic Art, Architecture and Material Culture*: New Perspectives (pp. 63–79), Oxford: British Archaeological Reports.

Karimi, A. (1963). Master Hossein Kashi Tarash Isfahani. *Art and people magazine*. Number 16: 18-21. [in Persian]

Low Table or Stand. (n. d). Metropolitan Museum of Art. URL: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452065

Makkinejad, M. (2022). *Fanne Jamil: Ali-Mohammad Isfahani a tile-maker and painter of Qajar era*. Tehran: Matn Publication. [in Persian]

MirzaeiMehr, A. A. (2022). *Hossein Taherzada Behzad Tabrizi (1887-1963)*. Tehran: Matn Publication. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 248/771. *Shekāyat-e Yeki Az Karkonān-e Sanāye Ghadimeh Az Nahve-ye Pardākht-e Hoghogh-e Vey*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 264/25867. *Gozāresh-e Chegonegi-ye Tasis-e Edāre-ye Honar-hā-ye Melli*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 264/27483. *Rāh Andāzi-ye Kārgāh-e KāshiSāzi Edāre-ye Honar-hā-ye Melli*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 264/27484. *Residegi-ye Edāre-ye Honar-hā-ye Melli Be Darkhāst-e Ahmad ArshNegār Mobtani Bar Eshteghāl-e Mojaddad Dar Ghesmat-e {Kārgah-e} KāshiSazi-ye Edāre-ye Mazkoor*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 264/27591. *Soorat-e Amvāl-e Moze-ye Honar-hā-ye Melli*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 264/28976. *Parvande-ye Estekhdami Va Edāri-ye MohammadAli MemārZādeh KāshiSāz*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 264/29055. *Parvande-ye Estekhdāmi Va Edāri-ye Hādi Aghdasi-ye Honarmand-e Naghsheh-Kesh-e Ghāli Va Kāshi Dar Edāre-ye Honar-hā-ye Melli*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 293/78868. *Estekhdām-e KāshiSāz Jahat-e Ezām Be Tehrān Az Esfahān*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: 297/54173. *Nemayesh-e Asār-e Honari-ye Hossein Behzād Dar Nemayeshgāh-hā-ye Khārej*. [in Persian]

[DOI: 10.61882/jic.8.2.358]
Downloaded from jih-tabriziau.ir at 15:39 +0330 on Saturday October 31st 2026

National Archives of Iran, Document ID: 297/54332. *SoratJalaseh Navāghes-e Edāri Va Adam-e Pishraft-e Kār-hā-ye Edāre-ye Honar-hā-ye Zibā*. [in Persian]

National Archives of Iran, Document ID: *AsāsNāme-hā-ye Honarestān-e Sanāye Ghadimeh*. [in Persian]

Octagonal tile panel (n. d), Harvard Art Museums, URL: https://harvardartmuseums.org/collections/object/216567?position=7&context=exhibition&id=696

Qajar Underglaze-Painted Table Top. (2019, 05). Object Lessons Space. URL: https://objectlessons.space/Zahra-Khademi-Islamic-Arts-Museum-Malaysia-on-a-Qajar-Underglaze

RezaeiNabard, A. (2015). The Impact and Effects of the Old Handicrafts School and the National Museum of Art on Contemporary Iranian Painting Case Study: Mahmoud Farshchian. *Negarineh Islamic Art*, 2(7.8), 108-127. Doi: 10.22077/NIA.2015.655 [in Persian]

Table. (n. d). Victoria and Albert Museum. URL: https://collections.vam.ac.uk/item/O9197/table-unknown/

Tabouret. (n. d). Philadelphia Museum of Art. URL: https://philamuseum.org/collection/object/48434

Watson, O. (2010). The Case of the Ottoman Table. David Collection Journal.

آیت‌الله‌زاده شیرازی، باقر. (۱۳۹۰). عمارت مسعودیه. تهران پژوهی ۱۶، تهران: سازمان زیباسازی شهر تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

تاسیس اداره امور کارگاه‌های هنری (۱۳ اردیبهشت ۱۴۰۰)، فصلنامه فرهنگی هنری «پشت بام»، https://poshtebammag.ir/19409

دارائی، منیر. (۱۳۸۹). نقش اولین موزه کشور در بنیان و توزیع جغرافیایی موزه‌های ایران طی سال‌های ۱۳۰۹–۱۳۵۷ (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد منتشرنشده). دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ایران.

دل‌زنده، سیامک. (۱۳۹۵). تحولات تصویری هنر ایران. بررسی انتقادی. تهران: چاپ و نشر نظر.

افتخاری، محمود. (۱۳۸۱). نگارگری ایران دوره معاصر (۱۳۰۰–۱۳۵۰). تهران: زرین و سیمین.

اختیار، مریم. (۱۴۰۱). از کارگاه و بازار تا هنرستان: نظام تعلیم و تولید هنر در عصر قاجار. در لیلا س. دیبا. و مریم اختیار. نقاشی‌های سلطنتی قاجار (صص. ۸۹–۱۱۸). ترجمه علیرضا بهارلو و کیانوش معتقدی. ساری: خانه فرهنگ و هنر مان.

کریمی، علی. (۱۳۴۲). استاد حسین کاشی تراش اصفهانی. نشریه هنر و مردم. شماره ۱۶: ۱۸–۲۱.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۶۴/۲۵۸۶۷. گزارش چگونگی تأسیس اداره هنرهای ملی.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۶۴/۲۷۴۸۳. راه‌اندازی کارگاه کاشی‌سازی اداره هنرهای ملی.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۶۴/۲۷۴۸۴. رسیدگی اداره هنرهای ملی به درخواست احمد عرش‌نگار مبتنی بر اشتغال مجدد در قسمت {کارگاه} کاشی‌سازی اداره مذکور.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۶۴/۲۷۵۹۱. صورت اموال موزه هنرهای ملی.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۶۴/۲۸۹۷۶. پرونده استخدامی و اداری محمدعلی معمارزاده کاشی‌ساز.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۶۴/۲۹۰۵۵. پرونده استخدامی و اداری هادی اقدسیه هنرمند نقشه‌کش قالی و کاشی در اداره هنرهای ملی.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۹۷/۵۴۱۷۳. نمایش آثار هنری حسین بهزاد در نمایشگاه‌های خارج.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۹۷/۵۴۳۳۲. صورت‌جلسه نواقص اداری و عدم پیشرفت کارهای اداره هنرهای زیبا.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۴۸/۷۷۱. شکایت یکی از کارکنان صنایع قدیمه از نحوه پرداخت حقوق وی.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۹۳/۷۸۸۶۸. استخدام کاشی‌ساز جهت اعزام به تهران از اصفهان.

مرکز اسناد ملی، شناسه سند: ۲۹۷/۸۸۲۴. اساسنامه‌های هنرستان صنایع قدیمه.

مکی‌نژاد، مهدی. (۱۴۰۰). فن جمیل: زندگی و آثار علی‌محمد اصفهانی (کاشی‌ساز و نقاش دوره قاجار). تهران: مؤسسهٔ تألیف ترجمه و نشر آثار هنری متن.

میرزایی‌مهر، علی‌اصغر. (۱۴۰۱). حسین طاهرزاده بهزاد تبریزی ۱۳۴۱ – ۱۲۶۶ش. تهران: مؤسسه تألیف ترجمه و نشر آثار هنری متن.

رضائی‌نبرد، امیر. (۱۳۹۴). تأثیر و تأثرات مدرسه صنایع قدیمه و موزه هنرهای ملی در نگارگری معاصر، مطالعه موردی: محمود فرشچیان. نگارینه هنر اسلامی، ۲ (۷و۸): ۱۰۸–۱۲۷. Doi: 10.22077/NIA.2015.655